

МІСЦЕ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

© 2015 МОРОЗ С. Г.

УДК 338.246.025.2:339.13:636

Мороз С. Г. Місце державної підтримки у системі формування конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва

Мета статті полягає у визначенні ролі та значення державної підтримки галузі тваринництва у системі формування та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції. Проаналізовано сучасний стан державної підтримки виробників продукції тваринництва у Харківській області. Визначено ефективність державної підтримки та з'ясовано її відмінності за підприємствами районів Харківської області. Показано, що існуюча в Україні форма державної підтримки тваринництва не повною мірою стимулює виробництво продукції галузі. Ранжування районів Харківської області за показником реального розміру отриманих дотацій – їх відношення до повної собівартості – показало, що ефективність використання дотацій у підприємствах районів, де має місце значний розмір підтримки, є низькою. Більші дотації в розрахунку на 1 ц реалізованої продукції отримують, як правило, підприємства, у яких вищий рівень конкурентоспроможності. Водночас державна підтримка виступає суттєвим чинником підвищення конкурентоспроможності, хоча збитковість ВРХ і свиней на м'ясо подолати не вдається.

Ключові слова: державна підтримка, державні дотації, окупність витрат, конкурентоспроможність виробництва.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Мороз Світлана Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

УДК 338.246.025.2:339.13:636

Мороз С. Г. Место государственной поддержки в системе формирования конкурентоспособности производства продукции животноводства

Цель статьи заключается в определении роли и значения государственной поддержки отрасли животноводства в системе формирования и обеспечения конкурентоспособного производства продукции. Проанализировано современное состояние государственной поддержки производителей продукции животноводства в Харьковской области. Определена эффективность государственной поддержки и установлены ее отличия по предприятиям районов Харьковской области. Показано, что существующая в Украине форма государственной поддержки животноводства не в полной мере стимулирует производство продукции отрасли. Ранжирование районов Харьковской области по показателю реального размера полученных дотаций – их отношению к полной себестоимости – показало, что эффективность использования дотаций на предприятиях районов, где имеет место значительный размер поддержки, является низкой. Большие дотации в расчете на 1 ц реализованной продукции получают, как правило, предприятия с более высоким уровнем конкурентоспособности. В то же время государственная поддержка выступает существенным фактором повышения конкурентоспособности, хотя убыточность КРС и свиней на мясо преодолеть не удается.

Ключевые слова: государственная поддержка, государственные дотации, окупаемость расходов, конкурентоспособность производства.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Мороз Светлана Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

UDC 338.246.025.2:339.13:636

Moroz S. G. Place of the State Support in the System of Formation of Competitiveness of Livestock Production

The article is aimed to define the role and importance of the State support of the livestock industry sector in the system of formation and securing the competitive production. The current status of the State support of the manufacturers of livestock products in the Kharkiv region has been analyzed. Efficiency of the State support has been determined, its differences by the enterprises of Kharkiv region have been identified. As has been displayed, the existing in Ukraine form of the State support of livestock does not comprehensively stimulate the production of this industry sector. Ranking of the districts of Kharkiv region in terms of the actual size of the obtained subsidies – towards their total costs – has showed that efficiency of use of subsidies at enterprises of those districts, which obtain larger amount of support, remains low. The larger subsidies per 1 centner of sold products would receive the enterprises with higher levels of competitiveness. At the same time, the State support is an essential factor of improving the competitiveness, though the unprofitableness related to cattle livestock and market hogs still cannot be overcome.

Key words: State support, government subsidies, cost recoupment, competitiveness of production.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Moroz Svitlana G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Administration, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

У сучасних умовах розвитку сільського господарства та галузі тваринництва зокрема можна виділити декілька шляхів підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції, одним із яких є механізм дотацій, який може мати певні відмінності, але зводиться до того, що підприємства отримують додаткові виплати, які можуть суттєво впливати на рівень прибутковості та конкурентоспроможності галузі. Водночас багато дослідників відзначають той факт, що механізм розподілу фінансових ресурсів на підтримку виробництва продукції тваринництва є досить недосконалим, адже попри застосування заходів державної

підтримки галузі спостерігається постійне скорочення загальної чисельності поголів'я худоби [1]. Навіть за умови щорічної державної підтримки рівень економічної стійкості тваринництва, на відміну від рослинництва, залишається низьким, що проявляється у низьких темпах зростання показників ефективності та високому рівні їх коливання [2].

Причин такої ситуації досить багато, проте науковці виділяють суб'єктивізм державного регулювання, який разом з деякими іншими факторами (недостатністю інформації, заангажованістю, вузькістю поглядів тощо) обумовлює появу такого викривлення, як надмір-

на віддаленість змісту регулятивного впливу від дійсної потреби, а також поверхневе знання справ, причому причина поверхневості полягає не стільки в недостатньому обсязі інформації, скільки в її безсистемності, несвоєчасності та нерелевантності [3].

Питання державної підтримки сільськогосподарських виробників постійно піднімається науковою спільнотою. Досліджується зокрема рівень ефективності дотацій, вплив державної підтримки на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств, організаційно-економічні особливості механізму дотацій тощо. На особливу увагу заслуговують праці В. Є. Андрієвського, А. Д. Дібрової, Т. В. Калашнікової, С. В. Майстро, В. М. Онегіної, О. В. Ульянченка. Проте дане проблематика не втрачає своєї актуальності, а навпаки, потребує подальшого дослідження. Так, залишається широкий науковий простір у частині з'ясування значення державної підтримки у системі формування конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва.

Метою статті є визначення ролі та значення державної підтримки галузі тваринництва у системі формування та забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції.

У процесі з'ясування впливу дотацій на конкурентоспроможність продукції тваринництва необхідним є більш детальне роз'яснення природи виникнення державної підтримки сільського господарства. У зв'язку з цим потрібно виділити, насамперед, специфічні особливості галузі. По-перше, вона є гарантом продовольчої безпеки країни та основою забезпечення життєдіяльності людей, а тому забезпечення її розвитку варто розглядати функцією держави. А по-друге, в умовах ринку ця галузь більше, ніж інші, піддається негативному впливу різних факторів нестабільності: економічних, соціальних, природних [4, с. 592].

Підтвердженням останнього твердження є низький рівень розвитку сучасного тваринництва, який є наслідком процесів, що мали місце у 90-х роках минулого століття при переході економіки країни до ринкових відносин. Зведення до мінімуму державного контролю за цінами в економіці України при одночасному (у 1993 р.) запровадженні «орієнтовних» цін на продукцію сільського господарства, непослідовність та некомплексність реформ зумовили надвисокі темпи інфляції. Внаслідок таких явищ різко зросла собівартість аграрної продукції, а особливо тваринництва, при цьому виручка від її реалізації не відшкодовувала вартості затрачених ресурсів. Виник глибокий диспаритет цін на продукцію сільського господарства та галузей, що постачають йому матеріальні ресурси. У результаті такої ситуації у 1993 р. склався 11-кратний диспаритет цін на молоко та 14-кратний – на худобу і птицю, нині він знизився до 2,47 та 2,9 разу відповідно, проте втрата виробниками продукції тваринництва доходів у минулому відобразилася на значному спаді виробництва у теперішній час. За розрахунками колективу учених ННЦ ІАЕ, сума втрат від диспаритету цін сільськогосподарськими підприємствами за період за 1992 по 2010 рр.

склала 1590,07 млрд грн, або в середньому за рік 83,3 млрд грн [5, с. 286].

У таких умовах держава, щоб компенсувати зростання собівартості, обумовленого зростанням цін на матеріально-технічні ресурси, з 2002 р. запровадила механізм державної підтримки сільгоспвиробників, який в останні роки було особливо активізовано. Дотації сільському господарству в Україні носять характер не стільки покриття збитковості суб'єктів господарювання та підвищення їх конкурентоспроможності, стільки компенсації за величезні втрати від нееквівалентного обміну.

Нині державна підтримка виробників продукції тваринництва реалізується через механізми, передбачені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV. Основною її формою у галузі тваринництва є бюджетна дотація, що надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Таким чином, для того, щоб українська продукція тваринництва була конкурентоспроможною, частково витрати на її виробництво повинні покриватись за рахунок дотацій.

До методів державного регулювання відносяться й спеціальні пільгові режими оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Причому, як стверджують деякі дослідники, дотація за рахунок повернення ПДВ є єдиною реальною державною підтримкою.

Водночас на сьогоднішній день усі форми та методи державної підтримки сільськогосподарських виробників необхідно розглядати в контексті членства України у СОТ. У зв'язку з цим варто виділити основні умови щодо узгодження заходів підтримки сільськогосподарського виробництва з вимогами СОТ. За класифікацією СОТ, заходи з внутрішньої підтримки сільського господарства включаються до «жовтої», «зеленої» та «синьої» «скриньок».

Як зазначають дослідники ПГО Інституту розвитку аграрних ринків, програми «зеленої скриньки» в Україні не мають специфічного спрямування на тваринницьку продукцію, окремі з них лише частково розповсюджуються на продукцію тваринництва [6]. Серед заходів підтримки, що запроваджені в сучасних умовах в Україні щодо галузі тваринництва, до складу «жовтої скриньки» підпадають: бюджетна тваринницька дотація; підтримка селекції в тваринництві, птахівництві. Як відмічає О. В. Ульянченко, існуючий механізм дотування в Україні має всі ознаки «жовтої скриньки» [7].

Погоджуємось із В. Я. Амбросовим та В. М. Онегіною в тому, що виникає одна з ключових суперечностей членства України у СОТ: між необхідністю державної підтримки аграрного сектора та лібералізацією економічної діяльності як головним принципом діяльності СОТ [8]. Зрозуміло одне: подальший розвиток виробництва продукції тваринництва в умовах СОТ дедалі більше переконує в необхідності переходу на нові шляхи державної підтримки суб'єктів господарювання [7]. С. В. Майстро підкреслює, що державною підтримкою необхідно забезпечувати тільки ті галузі, які некон-

курентоспроможні й мають стратегічне значення для продовольчої безпеки країни [9]. Державна підтримка повинна бути спрямована на менш захищених на ринку господарств для їх подальшого розвитку [10].

Проведений аналіз обсягів державної підтримки галузі тваринництва (до суми державної підтримки включена вартість бюджетних дотацій та сума за рахунок повернення ПДВ) у Харківській області за 2009–2013 рр. засвідчив, що абсолютна сума державної підтримки має суттєві відмінності, проте в останні два роки відмічається скорочення її обсягів. Водночас відносний показник, що відображає частку витрат, які можуть бути покриті за рахунок державної підтримки, змінився більшою мірою. Так, якщо за рахунок дотування галузі можна було відшкодувати у 2009 р. 15,4%, то у 2012 р. – лише 3,9%, а у 2013 р. – 6% витрат тваринництва. Найбільшою мірою дотаціями компенсуються витрати на виробництво молока та птиці на м'ясо: у 2013 р. 10,3% та 11,6% відповідно, тоді як на витрати на вирощування та реалізацію свиней на м'ясо компенсуються лише на 2,6%.

Існують суттєві відмінності в обсягах державної підтримки різних галузей тваринництва та дуже нерівномірний характер її розподілу як за видами продукції, так і за роками даного періоду. Зокрема, у 2011 р. сума дотацій була значно вищою, ніж у 2010 р., а вже у 2012 р. вона скоротилася на 70%. Це свідчить про те, що заходи підтримки носять в основному короткостроковий характер і зосереджуються на вирішенні поточних

проблем, які виникають на продовольчому та фінансовому ринках [2]. Зіставивши частки окремих видів продукції у структурі державної підтримки та виручки від реалізації, робимо висновок про суттєву невідповідність та нерівномірність розподілу дотацій за підгалузями тваринництва. Спостерігається значно більша підтримка виробництва молока, ніж інших видів продукції, що полягає у перевазі частки молока в загальній сумі підтримки над його часткою у виручці від реалізації продукції тваринництва. Так, у 2013 р. питома вага молока у дотаціях по тваринництву складала 70,6%, тоді як у виручці – лише 39,1%. Така тенденція по цьому виду продукції з роками посилювалася. За іншими видами продукції, а саме за ВРХ та свинями на м'ясо, має місце інша ситуація. Так, за першим з них ці частки у 2013 р. майже рівні, що фактично свідчить про відповідність отриманих дотацій вартості реалізованої продукції. Водночас у свинарстві існує перевага виручки від реалізації над обсягом державної підтримки

Для з'ясування ефективності державної підтримки та визначення її відмінностей за районами Харківської області результативним показником було взято обсяг виробництва продукції в розрахунку на 1 грн, який може виступати мірилом ефективності використання дотацій, а чинником є загальна сума отриманої державної підтримки, яку проранжовано за районами Харківської області. (рис. 1).

Між рівнями підтримки виробництва молока за районами області має місце суттєва диференціація. Для районів з найбільшими обсягами державної підтримки

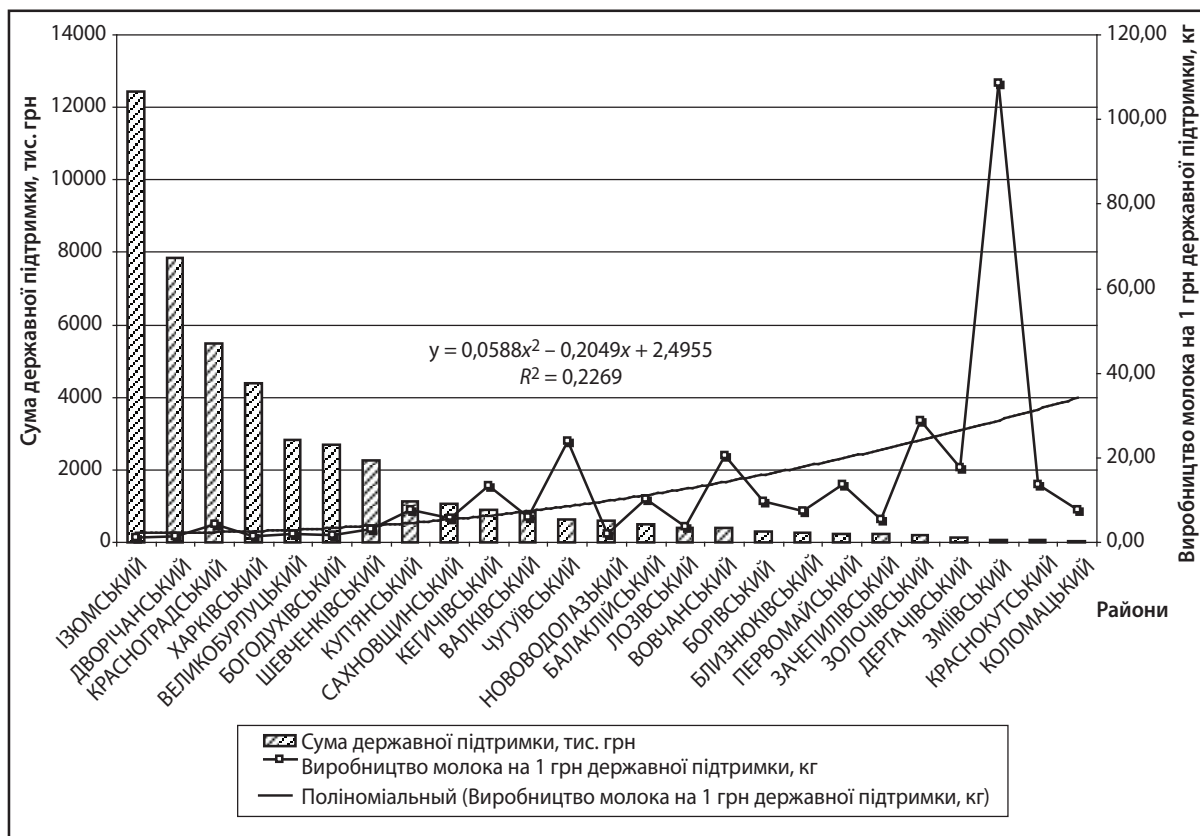

Рис. 1. Використання державної підтримки залежно від її обсягів на виробництво молока за районами Харківської області, 2013 р.

характерним є найменш ефективне використання цих коштів. Водночас зі зменшенням сум дотування відбувається зворотний процес зростання віддачі від них. Разом з тим, на наш погляд, порівняння абсолютного показника загальної суми дотацій та відносної величини виробництва продукції на 1 грн дотацій є не досить коректним хоча б у тому контексті, що це різні за сутністю показники. За нашими міркуваннями, ті райони, які отримують значні суми дотації, можуть мати й більші суми витрат. А тому більш об'єктивною величиною, яка відображає реальну ситуацію щодо отриманої державної підтримки районами, є частка дотацій у сумі витрат (собівартості) на продукцію. За цим показником було проранжовано райони та визначено тенденцію ефективності використання дотацій (рис. 2).

У міру зменшення питомої ваги дотацій у сумі повних витрат підвищується віддача від отриманих державних коштів. І навпаки: у підприємствах районів, де дотаціями покривається досить значна частина витрат (Ізюмський, Нововодолазький, Дворічанський), рівень результативного показника низький. Причому коливання цієї величини в даному випадку менші, ніж у попередньому, а коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,57$, що вказує на те, що ефективність використання дотацій на молоко у Харківській області на 57% залежить від зменшення їх частки в повній собівартості. Така ситуація переконливо свідчить про нерівномірність розподілу та неефективність використання коштів державної під-

тримки на підприємствах зі значними її обсягами. Найбільш раціональним є використання державних коштів у тих випадках, де рівень частки дотацій у витратах збігається з рівнем віддачі від них (Балаклійський, Борівський райони).

Дія механізму державної підтримки сільськогосподарства і тваринництва зокрема спрямована, перш за все, на створення умов для виробництва конкурентоспроможної продукції. Отже, гіпотетично між показниками конкурентоспроможності та рівнем державної підтримки повинен існувати тісний зв'язок. Для з'ясування такого взаємозв'язку проведено групування підприємств Харківської області за обсягом державної підтримки, що включає в себе бюджетні дотації та компенсації за рахунок повернення ПДВ, у розрахунок на 1 ц реалізованого молока (табл. 1).

Підприємства, які мають більш низьку собівартість 1 ц молока, а отже, й вищу конкурентоспроможність, отримують більше державних коштів. Хоча, як зазначалося раніше, державна підтримка має на меті зосередження на тих товаровиробниках, у яких скрутне становище, зменшуючи їх збитковість за рахунок покриття частини витрат. Натомість господарства, які досягли відносно низької собівартості завдяки високому рівню розвитку та є прибутковими в умовах діючого механізму дотацій, отримують їх у кілька разів більше. Такий викривлений прояв дії механізму дотацій на виробництво молока чітко проявляється в показнику частки дотацій у повній собівартості 1 ц молока. Дана

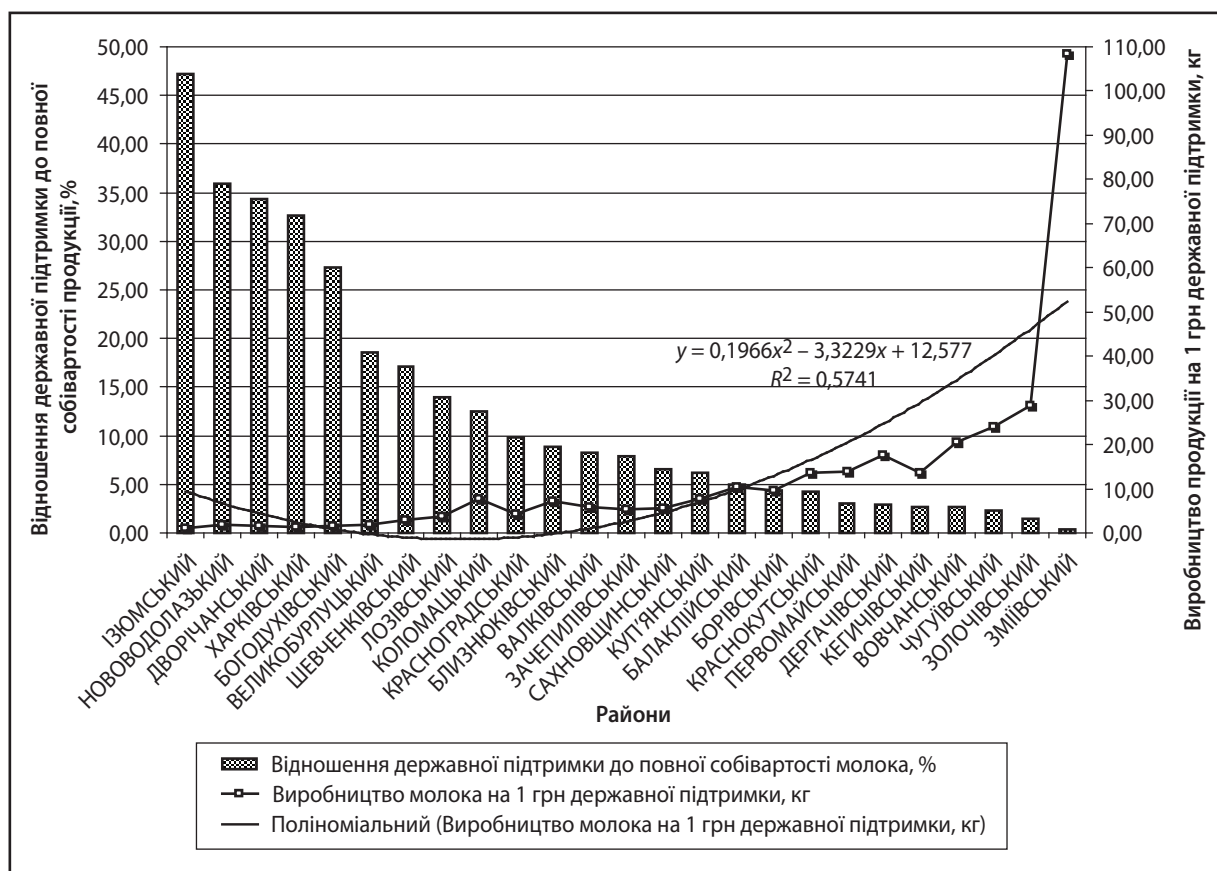

Рис. 2. Використання державної підтримки залежно від її частки у повній собівартості молока за районами Харківської області, 2013 р.

Групування підприємств Харківської області за обсягами державної підтримки виробництва молока у розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, 2013 р.

Показник	Групи підприємств за обсягом державної підтримки виробництва молока у розрахунку на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц						У середньому по сукупності
	1	2	3	4	5	6	
	Не отримували	До 10	10 – 20	20 – 30	30 – 80	Понад 80	
Кількість підприємств у групі / частка у загальній кількості, %	57 / 43,8	17 / 13,1	20 / 15,4	12 / 9,2	14 / 10,8	10 / 7,7	130 / 100
Обсяг державної підтримки на 1 ц реалізованої продукції, грн, у т. ч:	–	4,9	13,9	25,4	41,4	98,6	36,8
– за рахунок бюджетних дотацій / питома вага у сумі державної підтримки, %	–	0,5 / 10,2	1,6 / 11,5	2,9 / 11,4	6,9 / 16,7	31,9 / 32,4	8,8 / 16,4
– за рахунок ПДВ/ питома вага у сумі державної підтримки, %	–	4,4 / 89,8	12,3 / 88,5	22,5 / 88,6	34,5 / 83,3	66,7 / 67,6	28,1 / 83,6
Питома вага групи, %:							
– у загальній сумі державної підтримки	–	2,5	9,2	7,0	17,5	63,7	100
– у загальному обсязі виробництва молока	31,5	14,3	19,9	7,6	11,4	17,3	100
Вироблено молока на 1 грн державної підтримки, кг	–	25,7	8,6	4,6	3,4	2,1	8,9
Відношення державної підтримки у розрахунку на 1 ц реалізованого молока у повній собівартості 1 ц продукції, %	–	1,9	5,5	10,0	17,4	42,3	15,4
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	217,0	211,7	219,7	222,4	199,8	202,6	211,2
Окупність витрат	1,03	1,09	1,09	0,98	1,05	1,08	1,05
Окупність витрат з урахуванням державної підтримки	1,03	1,11	1,15	1,08	1,22	1,61	1,23

Джерело: розрахунки автора.

величина дуже диференційована, при цьому підприємства 6-ї групи покривають за рахунок державних коштів 42,3% витрат, а виробники 2-ї групи – лише 1,9%. Подібної різниці вдалося б уникнути при рівномірному та пропорційному розподілі дотацій із урахуванням рівня витрат виробників, тобто з чітким спрямуванням на забезпечення їхньої функції – покриття збитковості та підвищення конкурентоспроможності виробників.

Разом з тим, відача від державної підтримки у міру зростання її суми на 1 ц реалізованого молока зменшується, про що свідчить обсяг виробництва на 1 грн дотацій, який має чітку спрямованість до зменшення. Так, у 6-й групі на 1 грн дотацій вироблено лише 2,1 кг молока, тоді як у групі з найменшою підтримкою (2-й) – 25,7 кг. Підтвердженням такої неефективності використання дотаційних коштів є й показники часток груп за сумою дотацій у загальному її обсязі та за обсягами виробництва молока у натуральному виразі.

У господарствах, що отримують меншу суму державної підтримки у розрахунку на 1 ц молока, більша її частка забезпечується за рахунок компенсації ПДВ від переробних підприємств, з підвищенням рівня державної підтримки зростає частка бюджетних дотацій. Як вказує О. В. Ульянов, виходячи із власних досліджень, повернення ПДВ – це переважно єдине джерело, тому що виробництво молока для підприємств з низькою конкурентоспроможністю є збитковим, а рівень ре-

сурсної віддачі в молочному скотарстві настільки низький, що існування інших видів державних програм унеможливує вести мову про розширене відтворення [7].

Що стосується державної підтримки розвитку вирощування ВРХ на м'ясо, то, на відміну від виробництва молока, навіть із урахуванням державної підтримки виробництво цієї продукції залишається збитковим та неконкурентоспроможним.

ВИСНОВКИ

Існуючий механізм державної підтримки виробників продукції тваринництва не повною мірою забезпечує основну свою функцію – зниження збитковості та підвищення конкурентоспроможності цих суб'єктів, про що свідчить значна диференціація у показниках рівня такої підтримки, та відносно неефективне використання цих коштів. Взаємозв'язок обсягів державної підтримки та показників конкурентоспроможності є незначним, а вирощування ВРХ і свиней на м'ясо навіть з урахуванням дотацій залишається збитковим.

У результаті дослідження ми сформулювали власне бачення цієї проблеми, яке полягає в такому. Надання дотацій галузі тваринництва є об'єктивною необхідністю, що обумовлене рядом причин – природно-кліматичних, економічних, соціальних. Сільськогосподарські виробники внаслідок існування нееквівалентності обміну, масштаби якої, як свідчать дослідження, залишилися дуже

значними, потрапляють у складну ситуацію, не досягаючи необхідного рівня окупності витрат. Обсяги дотацій порівняно з втратами від диспаритету цін є незначними, при цьому вони не відшкодовують цих втрат внаслідок постійного підвищення собівартості. А відтак для того, щоб зацікавити виробників, держава повинна вишукувати можливості компенсувати ці втрати, у тому числі шляхом формування необхідного механізму підтримки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Діброва А. Д. Ефективність дотацій виробникам продукції тваринництва в Україні / А. Д. Діброва, Л. В. Діброва // Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2010. – Вип. 154 (1). – С. 19 – 127.

2. Калашнікова Т. В. Вплив державної підтримки на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств / Т. В. Калашнікова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 58 – 63.

3. Пасемко Г. П. Напрями трансформації системи державного регулювання аграрних відносин / Г. П. Пасемко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2. – С. 35 – 43.

4. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-е вид., доп. перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

5. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.

6. Андрієвський В. Є. Державна підтримка галузі тваринництва відповідно до вимог СОТ / В. Є. Андрієвський, І. В. Кобута, Н. В. Саперович, О. О. Протченко // Посібник українського хлібороба. – 2008. – С. 274 – 289.

7. Ульяновченко О. В. Дотаційний механізм у системі конкурентоспроможного виробництва молока в Україні / О. В. Ульяновченко // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 10 – 19.

8. Амбросов В. Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 15 – 24.

9. Майстро С. В. Напрями державної підтримки аграрного сектора її вплив на конкурентоспроможність продукції на світовому ринку / С. В. Майстро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf>

10. Шийка Ю. Б. Організаційно-економічні особливості державної підтримки аграрного сектора економіки / Ю. Б. Шийка // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1 (3). – С. 329 – 336.

REFERENCES

Andriichuk, V. H. *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agricultural enterprises]. Kyiv: KNEU, 2002.

Andriievskiy, V. Ie. "Derzhavna pidtrymka haluzi tvarynnytstva vidpovidno do vymoh SOT" [State support of the livestock industry in line with WTO]. *Posibnyk ukrainskoho khliboroba* (2008): 274-289.

Ambrosov, V. Ya., and Onehina, V. M. "Zabezpechennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoho vyrobnytstva v umovakh chlenstva Ukrainy v SOT" [Providing state support of agricultural production in Ukraine membership in the WTO]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2009): 15-24.

Dibrova, A. D., and Dibrova, L. V. "Efektyvnist dotatsii vyrobnykam produktsii tvarynnytstva v Ukraini" [The effectiveness of subsidies to producers tvarynnytstva in Ukraine]. *Naukovyi visnyk*

NUBiP Ukrainy. Seriiia "Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes", no. 154 (1) (2010): 19-127.

Kalashnikova, T. V. "Vplyv derzhavnoi pidtrymky na ekonomichnu stiikest silskohospodarskykh pidpriemstv" [Effect of state support to the economic stability of agricultural enterprises]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, no. 1 (2014): 58-63.

Maistro, S. V. "Napriamy derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektorata ii vplyv na konkurentospromozhnist produktsii na svitovomu rynku" [Areas of state support for agricultural sektorata its impact on competitiveness on the global market]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05msvpsr.pdf>

Pasemko, H. P. "Napriamy transformatsii systemy derzhavnoho rehuliuвання ahrarnykh vidnosyn" [Directions transformation of the system of state regulation of agrarian relations]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 2 (2013): 35-43.

Prisyazhniuk, M. V. et al. *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agricultural sector of Ukraine (state and prospects of development)]. Kyiv: NNTs IAE, 2011.

Shyika, Yu. B. "Orhanizatsiino-ekonomichni osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektora ekonomiky" [Organizational-economic peculiarities of state support the agricultural sector]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 1 (3) (2013): 329-336.

Ulianchenko, O. V. "Dotatsiinyi mekhanizm u systemi konkurentospromozhnogo vyrobnytstva moloka v Ukraini" [Subsidy mechanisms in the competitive production of milk in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 9 (2011): 10-19.